

کارآفرینی و تقویت الگوهای پوشاک زنانه اسلامی - ایرانی با الهام از نقوش سنتی شهرستان دماوند

عطیه یوزباشی¹، سمیه رسولی پور²

چکیده

پوشاک از نموده‌های عینی فرهنگ هر جامعه‌ای به شمار می‌رود. بناهای مذهبی امامزاده‌ها مملو از نقوش تزئینی پرباری است که به سبب برخورداری از طرح‌های هنری و نقوش نمادین، می‌تواند در طراحی پوشاک زنانه استفاده شود و الگو و کمکی برای ایجاد و توسعه اشتغال و پیشرفت اقتصادی کشور باشد. این مقاله کوششی است برای مطالعه و شناخت هویت، ویژگی‌های بصری، ریشه‌های اعتقادی و مفاهیم پنهان و نمادین نقوش سنتی شهرستان دماوند و کاربرد آن‌ها در طراحی پوشاک زنانه. روش انجام تحقیق بر مبنای ماهیت توصیفی - تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات به صورت ترکیبی (کتابخانه‌ای و میدانی) است. ابزار گردآوری داده‌ها شامل مشاهده، دوربین (عکاسی و فیلم‌برداری)، اسکنر، اینترنت و فیش‌برداری می‌شود. جامعه آماری این پژوهش، پنج امامزاده شهرستان دماوند استان تهران و روش نمونه‌گیری به شکل انتخابی است. در این پژوهش، پنج نقش شاخص را از مجموعه نمونه‌های مورد مطالعه انتخاب و سپس برای هر یک نمونه‌های تصویری و سه نمونه طراحی پوشاک زنانه (مانتو، کیف و کفش) با الهام از نقوش سنتی امامزاده‌های این شهرستان ارائه شده است. نتایج حاصل از این مطالعه، گویای آن است که منطقه مورد مطالعه، به‌عنوان بخشی کوچک از پهنه فرهنگی ایران، توانایی ارائه نمونه‌های کاربردی نقوش را در حد گسترده‌ای در خود دارد و طراحی پوشاک نیز قابلیت ترکیب و تغییر را داراست و قابل تعمیم به دیگر مناطق کشور و حوزه‌های فرهنگی است.

واژگان کلیدی: نقوش سنتی، امامزادگان شهرستان دماوند، الگوهای پوشاک زنانه، هویت بصری ایرانی، کارآفرینی.

1. دانشجوی دکتری پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد / atiehyoubashi@yahoo.com

2. کارشناس ارشد ارتباط تصویری، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول) / somayeh.66.rasouli@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

در یک اثر معماری، تزیینات، طرح‌ها و نقوش به‌کاررفته آن‌ها می‌تواند مورد استفاده هنرهایی چون گرافیک و طراحی لباس قرار گیرد. امامزاده‌ها به دلیل برخورداری از ویژگی‌های فرهنگ محلی شفاهی و دسترسی‌های آسان‌تر، بیش از دیگر بناهای اسلامی مورد احترام و علاقه ساکنان منطقه و دیگر مشتاقان هستند. حجم کوچک بناهای امامزاده‌ها، مانع از آن نشده است که بستر کافی برای هنرنمایی هنرمندان باورمند باشد؛ بلکه اغلب این ساختمان‌ها نیز همانند سایر بناهای اسلامی و زیارتگاهی، با آجرکاری، گچ‌بری، کاشی‌کاری و آینه‌کاری تزیین شده‌اند.

در طول زمان، علاوه بر جنبه معماری بناهای آرامگاهی، به جنبه‌های تزیینی خود بنا و نیز عناصر و اجزای به‌کاررفته در داخل آن توجه فراوان می‌شد (نیستانی و علیی، 1392: 48). ساختمان امامزاده‌ها، به تدریج تبدیل به محل نشو و نمای هنرهای مرتبط با معماری شد و هر هنرمندی در پی آن بود که به واسطه ایمان خود بر مقام مذهبی خفته در آن بارگاه تقرب جوید. هنرمندان ایرانی در طول تاریخ علاوه بر تزیین آثار با اشکال گیاهی، جانوری، انسانی و خط‌نوشته می‌کوشیدند مفاهیم پیچیده مذهبی، سیاسی، نظامی و فرهنگی را به ساده‌ترین شکل ممکن بیان کنند (کمندلو و احمدپناه، 1394: 55).

اشکال و فرم‌های برگرفته از طبیعت می‌تواند مهم‌ترین منبع فکری طراحان و نقش‌پردازان کارآفرین ایرانی در تزیین بناها و استفاده خلاقانه از آن‌ها برای طراحی پوشاک باشد. آنان بر این باور بودند که با کاربرد این نقوش، زمینه پیوند جهان غلوی و سفلی و یا مادی و معنوی را برقرار می‌کنند. عمده‌ترین دلیل رویکرد هنرمندان به استفاده از نقوش نماد در کار خود، وجود مفاهیمی نمادگرایانه در اسلام بود که عرفا و فقها در تمثیل‌ها و آموزه‌های خود به آن‌ها تشبث می‌جستند. نمادها به این جهت مورد اقبال قرار می‌گیرند که می‌توانند یک اندیشه بزرگ مذهبی، فلسفی یا سیاسی را در خود حمل کرده و به‌آسانی به شخص دیگری منتقل کنند؛ به طور مثال، نقشی انتزاعی از یک درخت می‌تواند اشاره بر شجره طیبه یا درخت طوبی در فردوس کند و یا نماد خورشید، اشاره به وحدانیت الهی داشته باشد که مصدر نور و زندگی است و ضمیر بیننده را با آیه قرآنی «الله نور السموات و الارض» ارتباط دهد.

در این میان، معماری بناهای امامزاده‌های شهرستان دماوند مستثنی نبوده و دارای نقوش تزیین متنوعی هستند که می‌توان در چهار دسته طبقه‌بندی‌شان کرد: نقوش گیاهی، نقوش هندسی، نقوش حیوانی و خط‌نگاره‌ها. این چهار دسته در نقوش سنتی شهرستان دماوند نیز قابل مشاهده هستند. از آنجاکه پوشاک از مشخصه‌ها و نمادهای هویتی جوامع به شمار می‌آیند که امروزه به دلیل صنعتی‌شدن شیوه‌های تولید پوشاک، تغییر و تحولاتی در آن رخ داده است، در بیشتر جوامع به‌ویژه ایران نیاز به الگویی متناسب با فرهنگ و اقلیم کشور احساس می‌شود. پژوهش حاضر درصدد آن است که با مطالعه و بررسی جایگاه نقوش در شکل‌گیری هنر اسلامی - ایرانی و مطالعه مفهومی، بصری و نمادین نقوش سنتی امامزاده‌های شهرستان دماوند و با استفاده از تنوع آن‌ها، به خلق الگویی مناسب در تولید پوشاک زنانه اسلامی - ایرانی و ایجاد کارآفرینی اقدام کند.

اهداف و پرسش‌های پژوهش

مطالعه طراحی پوشاک، نیازمند کاوش و پژوهش در میراث کهن و غنی ایرانی به‌ویژه در هنرهای سنتی است. هنرهای سنتی ایران، با شکوه و غنایی که از جمله در تزیینات معماری دارند، توانسته‌اند تأثیراتی بر طراحی پوشاک به‌ویژه طراحی پوشاک زنانه بگذارند. شناخت و احترام و حفاظت از میراث فرهنگی توجه صرف به ابعاد مادی و کمی آن‌ها نیست، بلکه از سویی شناخت وجوه بارز و ویژگی‌های کیفی و معنوی آن‌ها، و از سوی دیگر، کنکاش برای یافتن راه‌های استفاده و بهره‌گیری از آن‌ها در زندگی روزمره است. نقش‌مایه‌های پُررمزوراز ایرانی - اسلامی، رهاورد و ثمره کوشش نسل‌های متمدنی از هنرمندان و اندیشمندان است که با عشق، شوریدگی و تلاش دوچندان، هنر خود را با مفاهیم فلسفی، عرفانی و علمی درآمیخته‌اند.

شناخت نقش‌مایه‌های ایرانی - اسلامی می‌تواند سهم ویژه‌ای در رشد و ارتقای دیدگاه‌ها و بازشدن افق‌های تازه به روی هنرمندان معاصر باشد و بازشناسی و انتقال تجارب پیشینیان به طراحی نقوش، موجب جلوگیری از نابودی سرمایه‌های معنوی موروثی شده و بالندگی هنر مدرن را در پی خواهد داشت. تفاوت‌های فرهنگی بین ایران و کشورهای مدعی پیشتازی، مسئولیت ما را در شناخت و معرفی میراث فرهنگی یادشده، دوچندان می‌سازد. انجام و به‌فرجام‌رساندن این مسئولیت، نیازمند آگاهی تاریخی به فضای شکل‌گیری هنرهای سنتی ایران و سیر تحول یا جدایی آن‌ها تا

روزگار کنونی و به‌اجرا آوردن این ایده‌ها نیازمند استفاده از افرادی کارآفرین است. یکی از مهم‌ترین مشکلات جوامع در حال توسعه بیکاری و از جمله راه‌حل‌های رفع آن، کارآفرینی است. از کارآفرینی می‌توان برای رشد اقتصاد کشور، ایجاد اشتغال و رفاه اجتماعی استفاده کرد. اشراف‌نداشتن به قابلیت‌ها و توانایی‌های موجود در نقش‌مایه‌ها و داشتن پیش‌فرض‌های نامتناسب با نمادهای ایرانی - اسلامی را یکی از دلایل ناکامی‌های طراحان تازه‌کار دانست. جستار حاضر، مانند هر بررسی علمی و تاریخی دیگری، در پی پاسخگویی به پرسش‌هایی چند است. نویسندگان می‌کوشند بدین پرسش‌ها پاسخ‌گویند:

1. اهمیت نقوش و جایگاه آن در طراحی پوشاک زنانه در روند شکل‌گیری هنر اسلامی ایران را چگونه می‌توان تحلیل و ارزیابی کرد؟
2. چگونه با کارآفرینی می‌توان الگوهای پوشاک زنانه را تقویت کرد؟
3. ویژگی‌های مفهومی، بصری و نمادین نقوش سنتی امام‌زاده‌های شهرستان دماوند کدامند؟

پیشینه پژوهش

برابر بررسی‌های انجام‌شده، تاکنون پژوهشی با موضوع این مقاله انجام نشده است، اما پژوهش‌هایی که بخشی از موضوع را مورد بررسی قرار داده‌اند، بدین شرح هستند:

1. پروین بابایی (1396) در مقاله «فارغ از اندیشه نام؛ نگاهی به کتاب شناخت پوشاک ایرانی زنان: زیبایی و کارکرد»، به نقد کتاب «شناخت پوشاک ایرانی» به قلم سیده راضیه یاسینی می‌پردازد. یاسینی به بررسی پوشاک زنانه ایرانی در پهنه ایران بزرگ از دو زاویه تاریخی و جغرافیایی پرداخته و سپس اصول حاکم بر طراحی این پوشش را به منظور ایجاد عرصه‌ای برای بازتولید پوشاک ایرانی اسلامی طرح می‌کند. وی بر مسائل روز حاکم بر حوزه مُد و پوشاک تسلط کافی داشته و با نگاهی واقع‌بینانه مطالب را تجزیه و تحلیل کرده است. کتاب روندی متمرکز، متنی موجز و جامع دارد.
- پروین بابایی و فاطمه اکبری (1393) در مقاله خود با عنوان «بررسی مبانی نظری طراحی مد لباس زنانه در الگوی ایرانی - اسلامی»، به طراحی دکوراتیو پرداخته و نقوش غالب در طراحی پوشاک را به پنج دسته نقوش طبیعت‌گرا، انتزاعی، تاریخی، هندسی و نوشتاری تقسیم کرده‌اند.
- پردیس بهمنی (1389)، در کتاب «سیر تحول و تطور نقش و نماد در هنرهای سنتی ایران»، مبانی و معانی

نقوش و نمادهای ایرانی، نمادهای هندسی برگرفته از طبیعت، نمادهای گیاهی و حیوانی را بررسی کرده است. محمدقاسم حسینی (1388) در پایان‌نامه‌اش با عنوان «بررسی قابلیت‌های گرافیکی عناصر تجسمی در ابنیه مذهبی قم، با تأکید بر تزیینات حرم حضرت معصومه (س)»، نگاهی گذرا به پیشینه تاریخی این ابنیه دارد و سپس به بیان عوامل و عناصر سازنده این نقش‌مایه‌ها می‌پردازد. در انتها نیز با معرفی موردی هر نقش، مختصری از قابلیت‌های گرافیکی نقوش را برمی‌شمارد.

مفاهیم نظری

1. پوشاک

پوشاک در ابتدا جنبه حفاظتی و مصون نگه‌داشتن بدن در برابر عوامل طبیعی داشته است، ولی بعدها با توجه به اعتقادات مذهبی، فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی نقش برجسته‌تری پیدا کرده است (کریمی و رایان‌پور، 1396: 108؛ اباذری و طیبی، 1395: 15). مقوله پوشش و لباس از جمله مسائلی است که همواره انسان در زندگی با آن در ارتباط بوده و به صورت نیازی ضروری و جزء جدایی‌ناپذیر حیات به آن نگریسته است (نوری، 1381: 123). زنان تقریباً نیمی از جمعیت هر جامعه را تشکیل می‌دهند. پوشش و بهره‌گیری از لباس به نیاز طبیعی خودآرایی و زیبایی‌دوستی انسان نیز پاسخ می‌دهد. تنوع الگوهای پوششی در افراد و زیبایی‌ها و جذابیت‌های به‌کاررفته در طراحی لباس‌ها بیانگر همین مسئله است. افراد با توجه به سلیقه، انگیزه‌ها و فرهنگ حاکم بر محیط در انتخاب شکل، رنگ و جنس لباس مورد علاقه‌شان اعمال نظر می‌کنند و با جلوه‌گری از طریق آن به حس خودآرایی و زیبایی‌دوستی درون‌شان پاسخ می‌دهند. پوشش زنان در احکام و تعالیم اسلام از اهمیت خاصی برخوردار است که در کنار مباحث و موضوعات مربوط به روابط میان زنان و مردان و مسائل شرعی آن مطرح می‌شود. به‌طورکلی معیارهای مطلوب پوشش زن مسلمان را می‌توان در کلمه حجاب خلاصه کرد (نوری، 1381: 123).

2. الگوهای رایج پوشش زنان در بازار مصرفی

الف) قالب‌ها و الگوهای متعارف و مشترک پوشش ظاهری زنان؛

ب) مدل‌ها و طرح‌های متنوع و متغیر که در قالب الگوهای مشترک به کار گرفته می‌شوند؛

ج) مدل‌ها و طرح‌هایی که در شرایط خاص محیطی به کار می‌روند (نوری، 1381: 129).

قالب‌ها و الگوهای مشترک پوشش ظاهری زنان با توجه به هویت فرهنگی جامعه ما کاملاً تعریف شده و دارای مصادیق محدود است و استفاده از آن‌ها در نقاط شهری و مناطق غیربومی متداول است. این الگوها عبارتند از: چادر، مانتو، مقنعه، روسری، شلوار، جوراب، کفش. در هریک از این قالب‌ها و الگوهای متعارف و مشترک می‌توان با توجه به شرایط زمانی و مکانی، مدل‌ها و طرح‌های متنوع و گسترده‌ای را با الهام از نقوش سنتی شهرستان دماوند به کار گرفت.

3. پوشاک و وابستگی اقتصادی

«بسیاری از سرمایه‌داران در عرصه پوشاک برای نیل به اهداف اقتصادی خود از پدیده مد به‌عنوان اهرمی مناسب برای جلب مشتری و فروش بیشتر استفاده می‌کنند. ارائه الگوهای تازه و جذاب در مقاطع زمانی معین که عموماً تقلیدی و در قالب‌های ضداارزشی و غربی ارائه می‌شوند، نظر خریداران را به خود جلب می‌کنند» (نوری، 1381: 123). درباره لباس امروز باید گفت، بیش از آنکه پوشش مناسبی باشد، تصویر و تبلیغ و گاه تهاجم فرهنگی و کاملاً بیگانه است. آنچه از معنای مد در جامعه ما باید مدنظر قرار گیرد، مدی است که طراحی لباس داشته باشد؛ آن هم براساس فرهنگ غنی ایرانی (پایدارفرد و دیگران، 1394: 139). تبلیغات ابزاری مؤثر و کارآمد در معرفی الگوی نقوش ایرانی - اسلامی به جامعه و جلب نظر افراد برای استفاده از آن در قالب مد است. معرفی الگوها و قالب‌های جدید پوشش از طریق رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی از جمله رادیو و تلویزیون، اینترنت و به‌ویژه ماهواره‌ها و شبکه‌های خارجی و غیره از جمله عوامل مدشدن لباس و پوشش خاصی در جامعه است. البته گاهی دست‌اندرکاران و سیاست‌گذاران تولید و عرضه پوشاک برای مدشدن یک الگو، ابتدا آن را به صورتی محدود و با قیمت‌های بالا در میان اقشار مرفه جامعه، ترویج و ارائه می‌کنند (نوری، 1381: 123).

4. الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

«الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مبتنی بر مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی اسلامی و در چهارچوب حقوق و اخلاق اسلامی است. تفاوت در این مبانی و چهارچوب موجب تفاوت در تبیین و تحلیل شرایط موجود و وضعیت مطلوب و راهبردها می‌شود» (قاسمی و دیگران، 1397: 16). این الگو زمانی توسعه می‌یابد و می‌تواند در برابر الگوی توسعه غربی بایستد که موضع خود را در تمام عرصه‌های

زندگی اجتماعی مشخص کند و به مفهوم‌سازی و موردی‌سازی مستقل و مبتکرانه پردازد؛ وگرنه تمام مباحث و تفکرات، کلی و مبهم باقی می‌ماند و در عمل، مسئله حل نخواهد شد؛ از جمله در عرصه فرهنگ باید به مطالعه مقوله پیشرفت پرداخت (جمشیدی، 1396: 65).

«وجه نمادین الگوی پوشش، و ارتباط نزدیک امنیت اخلاقی و روانی فرد و جامعه با رعایت احکام پوشش، همواره مدنظر نظام دینی اسلام بوده و این امر به وضع تکالیفی برای الگوی پوشش انجامیده و بر هویت دینی فرد و جامعه تأثیر گذارده است» (دهقانیان و خیری، 1393: 46). اگر بتوان نتیجه بدیهی پدیده مد در عرصه پوشاک را به مسیری سوق داد که میان هویت ایرانی و هویت غیرایرانی تمایز ایجاد کند و سبب سنگینی کفه هویت ایران در الگوهای پوششی شود، از این پدیده می‌توان بسیار سود جست. اکنون حوزه پوشاک به‌ویژه پوشاک زنان، به‌شدت نیازمند تحولی فرهنگی بر مبنای هویت ایرانی اسلامی است (یاسینی، 1395: 56).

5. رابطه کارآفرینی و طراحی پوشاک

تأثیری که توسعه کارآفرینی بر اقتصاد کشور دارد، بسیار بااهمیت است. محققان بر این باورند که کارآفرینان می‌توانند مانع رسیدن نظام اقتصادی به تعادل ایستا شوند و چون بهترین استفاده را از فرصت‌ها می‌برند، اقدام به فرصت‌سازی برای کلیت نظام اقتصادی می‌کنند. یکی از زمینه‌های مناسب برای فعالیت اقتصادی بومی‌سازی است (قاسمی‌نور: 1395، 23-28). برای ایجاد اشتغال می‌توان با کمک کارآفرینی زمینه‌های تحصیلی را بومی‌سازی کرد. در صورتی که دانشگاه‌ها بتوانند رشته‌های تخصصی را در زمینه کارآفرینی تعبیه کنند، در نهایت افراد کارآفرین آموزش‌دیده آن رشته، کار و طرح ارائه می‌دهند (عبدالملکی، 1391: 29). در این نوع فعالیت‌ها، کارآفرین با استفاده از توانایی‌ها و امکانات بومی شروع به فعالیت می‌کند. طراحی پوشاک که متأثر از نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی جوامع مختلف است، تنوع بسیار بالایی دارد. فرایند طراحی پوشاک از عناصری همچون جنس پارچه، چاپ پارچه، تزیینات روی لباس، الگو، اندازه‌گیری، ایده و اهمیت رنگ تشکیل می‌شود. طراحی پوشاک فعالیتی هنری است؛ بنابراین کارآفرین باید دارای شخصیتی خلاق و هنری باشد و بتواند از پارچه و منسوجات به شیوه‌های خلاق و اصیل استفاده کند. برای اعتلای فرهنگ ایرانی - اسلامی می‌توان از نقش‌های بومی و ملی در طراحی پوشاک استفاده کرد. برای استفاده از این نوع طرح‌ها، به جای طرح‌های بیگانه می‌توان با سازمان‌هایی همچون میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری همکاری کرد.

۶. رابطه فرهنگ با معماری و طراحی پوشاک

شناخت ریشه‌های تاریخی و فرهنگی یک ملت برای ترسیم آینده فرهنگی و اجتماعی آن مؤثر است. یکی از روش‌ها برای شناخت این ریشه‌ها، بررسی پوشاک ملت‌هاست. الگوی پوشش بیش از آنکه از اقلیم و اوضاع اقتصادی تأثیرپذیر باشد، از باورها، ارزش‌ها و عادات اثر می‌پذیرد. لباس مانند پرچم، نمادی از فرهنگ جوامع است؛ بنابراین می‌توان گفت تغییر پوشاک یک جامعه در واقع تغییر فرهنگ آن جامعه است. طراحی و تولید پوشاک در یک جامعه باید به گونه‌ای باشد که ضربه‌ای به فرهنگ و هویت اسلامی نزند و سبب فراموشی پیشینه و اصالت ایرانی نشود (پایدارفرد و دیگران، 1394: 137-136). «فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای از دانش‌ها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هرچه تعریف می‌شود که فرد عضوی از جامعه خویش تعریف شود. فرهنگ بعد دیگری به نام بعد مادی نیز دارد و منظور از آن، ساختمان‌ها، بناها و غیره است. این نوع فرهنگ، ریشه در ارزش‌ها و باورها دارد و از همین‌جا حلقه ارتباط فرهنگی و معماری نمایان می‌شود» (کریمی و رایان‌پور، 1396: 111).

اصول و ارزش‌هایی که خاستگاه و تغذیه‌کننده فرهنگ هستند، همواره انسان‌ها را به سمت خویش جذب کرده و به صورت لباس بر جامعه و بر اعمال و فرآورده‌هایشان ظاهر می‌شوند. این اعمال متأثر از اصول و ارزش‌ها، بر رابطه انسان‌ها با یکدیگر، فرآورده‌هایشان، آثار هنری‌شان، سیما و کالبد شهر و ساختمان‌شان، بر لباس‌شان و خلاصه بر تمامی روابطی که با سایر انسان‌ها و با طبیعت و ساخته‌های خویش دارند، اثر می‌گذارند (یوزباشی، 1394: 66). معماری به‌عنوان بخشی از محیطی که توسط انسان ساخته می‌شود، حاصل نکات و پندارهای مذهبی، ارزشی، هنری و اجتماعی زیادی است. معماری هر ملتی بخش مهمی از فرهنگ مادی آن‌ها و عصاره و نمود عینی فرهنگ معنوی ایشان است» (کریمی و رایان‌پور، 1396: 111). الگوی پوشش بر پایه فرهنگ، هنر، جهان‌بینی، زیست‌بوم، شیوه معیشت و اوضاع سیاسی و روابط این سرزمین با سایر فرهنگ‌ها و تمدن‌ها و اقوام شکل گرفته و همواره متضمن درون‌مایه‌ای است که آن را به‌عنوان پوشش ایرانی، هویت می‌بخشد (بابایی و اکبری، 1393: 241).

7. نقوش سنتی

اندیشه کمال‌گرایی و تعالی‌جویی هنرمندان مسلمان که از تعالیم اسلامی ریشه می‌گیرد، یکی از مهم‌ترین ارکان ماندگاری هنرهای اسلامی به شمار می‌آید. هنرمند مسلمان هر طرح و نقشی را وسیله‌ای برای عبادت و آرامش درونی خود می‌داند. در اینجا هنرمند با تکیه بر معرفت و شهود قلبی، در جست‌وجوی آن است که مفاهیم عمیق را با ساده‌ترین و مناسب‌ترین شکل ترسیم کند (خاکباز الوندیان و علوم، 1391: 46). هنرمندان ایرانی، در گزینش شکل‌های طبیعی برای نقشینه‌کردن بناها، رسالت مهم و بزرگی بر عهده داشتند و آرمان‌شان، ایجاد پیوند میان جهان مادی و معنوی بود؛ از این رو، نقش‌های مورد استفاده آنان همواره براساس مفاهیمی اسلامی شکل گرفته‌اند و تنها به منظور آراستن اشیا و ابنیه به کار نرفته‌اند (Youzbashi & Emamifar, 2016: 10-20). در حقیقت، همین نقوش و تزیینات مجلل و باشکوه، امام‌زاده‌ها را یکی از معنوی‌ترین، جذاب‌ترین، زیباترین و گیراترین هنرها در اماکن مذهبی معرفی کرده است. (Youzbashi & Eghbali, 2016: 10-12)

8. نقوش سنتی شهرستان دماوند استان تهران

معماری یکی از شاخه‌های مهم هنر و تمدن است که از پیش از تاریخ تاکنون مورد توجه گروه‌های مختلف انسانی قرار گرفته و سعی وافری در تکامل و گسترش آن به عمل آمده است. طی این دوران، معماری علاوه بر رفع نیازهای کاربردی، عرصه‌ای برای ظهور هنرهای مختلف و نمایش شکوه و عظمت صاحبان آن نیز بوده است (شایسته‌فر، 1388: 22). تزیینات وابسته به معماری سبب افزوده شدن ارزش و ایجاد هماهنگی و کارآمدی فضای معماری می‌شود. با توجه به تزیینات آثار مشخص می‌شود که نقش اساسی در شکل‌گیری و دوام اهداف معماری اسلامی داشته‌اند (یوزباشی و امامی‌فر، 1395: 42). از میان شاخه‌های گوناگون هنرهای اسلامی، معماری اسلامی و به‌ویژه تزیینات وابسته به آن جایگاه شاخصی دارد. آثار برجای‌مانده از هنرهای تزیینی در ابنیه اسلامی به‌ویژه در اماکن مذهبی مانند مساجد و بقاع متبرکه، واجد روحیات منحصر به فرد و ژرفای تجسمی هستند (خاکباز الوندیان و علوم، 1391: 45). معماران مسلمان با مؤلفه‌هایی همچون تکرار، تکثیر، قرینه‌سازی و ترکیب‌بندی مداوم نقش‌مایه‌ها و طرح‌های هندسی و گیاهی، گرایش شدیدی به تزیین و آرایه داشته و کوشیده‌اند عظمت و شکوه معماری را با زیبایی و ظرافت درآمیزند (Dalu Jones, 1978: 161).

نقش مایه‌ها، تزیینات و نمادها در معماری اسلامی بسیار متکثرند و جمع‌بندی همگی آن‌ها و مرزبندی بین‌شان دشوار می‌نماید اما با محدودشدن منطقه مورد مطالعه به ناحیه‌ای مانند شهرستان دماوند، مانع پیش‌رو را تا اندازه‌ای مرتفع می‌سازد. شهرستان دماوند دارای آثار تاریخی و بناهای متعددی هست که دارای نقوش سستی زیبا و چشمگیری هستند. از جمله آثار تاریخی شهرستان دماوند امامزاده‌های متعدد آن است که در نقاط مختلف شهرستان وجود دارد و اغلب آن‌ها نیز از بناهای دوره سلاجقه هستند. این شهرستان 39 امامزاده دارد. امامزاده‌های یادشده، دارای نقوش تزیینی بسیار زیبا و متنوعی هستند. در تحقیق حاضر، ویژگی‌های مهم و کلیدی نقوش امامزاده‌ها را که شامل پنج نقش شاخص هستند، با نمونه‌های تصویری و طراحی به همراه ویژگی‌های فنی هرکدام، در قالب یک جدول برای هر نقش، دسته‌بندی کرده‌ایم. بنا به تحقیقات انجام‌شده، نقوش تزیینی امامزاده‌های شهرستان دماوند استان تهران به چهار دسته تقسیم می‌شوند: نقوش گیاهی، نقوش هندسی، نقوش حیوانی، و خط‌نگاره.

روش پژوهش

در گردآوری اطلاعات و داده‌های پژوهش، از روش ترکیبی (کتابخانه‌ای - میدانی) استفاده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها کیفی بوده و از روش پژوهش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته شده است. ابزار گردآوری داده‌ها شامل مشاهده، دوربین (عکاسی و فیلم‌برداری)، اسکنر، اینترنت و فیش‌برداری است. روش نمونه‌گیری نیز انتخابی بوده و بدین‌منظور، ابتدا از تمامی نقوش امامزاده‌های شهرستان دماوند (39 امامزاده) به روش میدانی عکاسی به عمل آمد. به علت تعدد نقوش هندسی و گیاهی، پنج نقش انتخاب و ویژگی‌های مفهومی و بصری آن صورت‌بندی شدند، سپس برای هر نقش سه طرح پوشاک زنانه با الهام از این نقوش طراحی شد. در تمام مراحل طراحی تلاش شده است که طرح جدید ارتباط خود را با نقوش سستی حفظ کند؛ البته ویژگی ساختاری نقوش امامزاده‌ها که فی‌نفسه حامل فضای بصری متفاوتی هستند، عامل اصلی موفقیت در این زمینه بوده است. طراحی برخی نشانه‌ها به شکل سستی و دستی انجام گرفته و سپس برای اجرای نهایی از نرم‌افزارهای کاربردی طراحی استفاده شده است. برای بازسازی، تکثیر، استلیزه‌کردن و ترکیب نقوش نیز از نرم‌افزار گرافیکی کرل دراو¹ و برای طراحی پوشاک از فوتوشاپ² استفاده شده است. همچنین نمادهای این نقوش بررسی شده‌اند.

1. Corel draw
2. Photoshop

یافته‌های پژوهش

1. اهمیت و جایگاه نقوش در طراحی پوشاک زنانه در روند شکل‌گیری هنر اسلامی - ایرانی

اسلام، انسان را موجودی هدفمند دانسته است و اگر از منظر اسلام، به مطالعه آن بپردازیم، می‌بینیم که انسان براساس الگوی توسعه‌ای که طراحی شده است، ایفای نقش می‌کند. الگوی اسلامی پیشرفت مبتنی بر معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی اسلامی و دارای قوانینی چون حقوق و اخلاق اسلامی است. ایرانی بودن الگو را می‌توان براساس دو شاخص تعیین کرد:

1. انطباق الگو با شرایط تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، اقلیمی و سیاسی؛
2. ایرانی بودن طراحان؛ یعنی فکر و ابتکار ایرانی که آن را به وجود آورده باشد (پورسعید و عاشوری، 1393: 8-9).

یکی از ویژگی‌های هنر ایرانی، تزیینی بودن آن است که در لباس‌های ایرانی نیز شاهد آن هستیم. روش‌های تزیین پوشاک به‌ویژه درباره لباس زنانه بسیار متنوع است؛ تا جایی که در هر منطقه و هر دوره، از روش‌های متفاوتی برای تزیین لباس استفاده می‌شود. این تزیینات یا در سراسر پارچه و لباس تکرار می‌شوند یا در بخش‌هایی مانند دور یقه، دور بازو، سرآستین‌ها و لبه لباس به کار می‌روند. این بخش باید متناسب با ساختار لباس طراحی شود (بابایی و اکبری، 1393: 255).

نقوش غالب در طراحی پوشاک را می‌توان به پنج دسته کلی تقسیم کرد:

1. نقوش طبیعت‌گرا: انسان، گیاهان، گل‌ها، جانوران و مناظر؛
2. نقوش انتزاعی: عناصر بیانگر طبیعت به صورت غیرمستقیم؛
3. نقوش تاریخی: استفاده از عناصر تاریخی مانند بناها؛
4. نقوش هندسی: استفاده از اشکال هندسی مانند مربع، دایره، مثلث و غیره؛
5. نقوش نوشتاری: استفاده از حروف و نوشتار (بابایی و اکبری، 1393: 246).

2. تقویت الگوهای پوشاک زنانه به واسطه کارآفرینی

کارآفرین نمونه ابتدا باید شناخت کافی از فرهنگ یک کشور داشته باشد و بر مبنای همین فرهنگ، شروع به تولید داخلی کند و در مرحله بعد، ضمن توجه به فرهنگ سایر ملت‌ها سعی کند تا در صادرات، فرهنگ اسلامی - ایرانی را معرفی کند (قاسمی‌نور، 1395: 25-28). کسب‌وکارهای

کوچک و متوسط از اجزای حیاتی رشد در اقتصاد جهانی محسوب می‌شوند. شناخت ابعاد رشد کسب‌وکار، در تدوین سیاست‌های حمایت از توسعه کارآفرینی تأثیرگذار است (طالبی و عبدلی محمدآبادی، 1392: 75). ضمن اینکه وجود برخی ویژگی‌ها در فرد کارآفرین ضرورت دارد، از جمله: انگیزه، تلاش برای دستیابی به استقلال، مهیاکردن شرایط بهتر زندگی، به‌دست‌آوردن قدرت و اعتبار در جامعه، تأمین شرایط مطلوب زندگی شخصی در زمان سالمندی، مفیدبودن برای جامعه، نارضایتی از شغل قبلی، شناخت و بروز استعدادها و توانایی‌های شخصی. (طالبی و عبدلی محمدآبادی، 1392: 87). طبق مباحثی که مطرح شد، ایده و طرح کلی و مقدماتی این پژوهش تلاش برای ایجاد بستری مناسب در استفاده از نقوش سنتی معماری (امام‌زاده‌های شهرستان دماوند) در طراحی پوشاک زنانه است تا بتوان هم‌زمان با احیا و بسط این نقوش، الگوی اسلامی - ایرانی را گسترش داده و جایگزین مناسبی برای مُدهای مدرن غربی یافت که سنخیتی با هویت زنان جامعه ایرانی ندارند. در این راستا طی فرایند کارآفرینی می‌توان ایده خلاقانه‌ای را به مرحله تولید رساند و از طریق آن سبب گسترش کسب‌وکار شد و محصولات بومی را به بازار ارائه داد.

3. ویژگی‌های مفهومی، بصری و نمادین نقوش سنتی امام‌زاده‌های شهرستان دماوند

پوشاک یکی از مشخصه‌های جوامع و نمادی از هویت اجتماعی ملل به شمار می‌آید. امروزه در بیشتر جوامع به‌ویژه ایران ضرورت داشتن الگویی متناسب با فرهنگ اقلیم کشور، محسوس است. بر این اساس، نقوش سنتی برگرفته از بناهای معماری امام‌زاده‌های شهرستان دماوند در طراحی پوشاک مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفته‌اند. در ادامه، سه طراحی پوشاک زنانه با الهام از نقوش سنتی همراه با معرفی و نمادهای نقش به‌طور خلاصه ارائه می‌شود.

جدول شماره 1. کاربرد نقوش در طراحی پوشاک زنانه

ردیف	نام امامزاده	طراحی نشانه	عکاسی از نقش	کاربرد در طراحی پوشاک زنانه	نوع نقش	مکان نقش
1	1. امامزاده عبدالله و عبیدالله (ع) محله درویش 2. امامزاده فضه خاتون (س) محله روح افزا 3. امامزاده قاسم (ع) محله اوره 4. امامزاده سه تن (ع) محله چالکا 5. امامزاده عیسی (ع) روستای زیارت 6. امامزاده هفت تن (ع) محله درویش				خط نگاره (درخت انجیر)	تاج ضریح
2	امامزادگان عبدالله و عبیدالله (ع) محله درویش شهر دماوند				گیاهی	تاج ضریح
3	امامزاده زین العابدین (ع) روستای زان				گیاهی	بالای ضریح
4	امامزاده محمد (ع) محله جیلارد				گیاهی	دیوار داخلی

کارآفرینی و تقویت الگوهای پوشاک زنانه اسلامی - ایرانی با الهام از نقوش سنتی شهرستان دماوند

ردیف	نام امامزاده	طراحی نشانه	عکاسی از نقش	کاربرد در طراحی پوشاک زنانه	نوع نقش	مکان نقش
5	امامزاده هاشم (ع) شهر دماوند				گیاهی	در حرم
6	امامزاده محمد (ع) محله جیلارد				گیاهی	دیوار داخلی
7	امامزاده ابراهیم (ع) روستای دشتک و امامزادگان دوبرار (ع) روستای مرآ				گیاهی (گل لاله)	در اصلی
8	امامزاده شمس‌الدین محمد (ع) دماوند				هندسی	در

تجزیه و تحلیل

1. نقش دیوار داخلی امامزاده عبدالله (ع)، ستاره هشت پر (شمسه)

این کاشی به صورت هشت‌پر است. شکل کاشی هشت‌پر از چرخیدن دو مربع به وجود آمده است. این کاشی‌ها دارای طرح‌های گلدازختایی بوده و به طریق زرین‌فام، نقاشی شده‌اند. نقش به رنگ سفید و پس‌زمینه آن آبی لاجوردی است. این کاشی‌های بدون پیکره برای موقعیت‌های مذهبی در نظر گرفته شده‌اند. در ساختار طراحی نقش از ترکیب‌بندی قرینه استفاده شده و ترکیب‌بندی آن در کل بنا افقی است. از میان هنرهای تزئینی به‌کاررفته در بناهای تاریخی ایران، کاشی‌کاری اهمیت

بیشتری دارد؛ تاجایی که می‌توان آن را نماد معماری سنتی ایران در دوران اسلامی به شمار آورد. کاشی هشت‌پر، نشانه رمزی خورشید بوده است. همچنین از دیرباز مردم بر این باور بودند که بهشت هشت در دارد که در هشتم آن یعنی توبه همیشه باز است؛ پس شکل کلی کاشی نشانه بهشت، خورشید، نور و رهایی از تاریکی و ظلم است.

نقوش ختایی با عناصر متکثره اعم از برگ، غنچه، گل و ساقه‌های گردان و چرخشی که همه محیط و اطراف یک ترکیب را با چشم‌نوازی خود دربرمی‌گیرد، همچون ستارگان منتشرشده در آسمان صفحه، انسان را به مشاهده عوالم دور دعوت می‌کند. ذهن پیچیده هنرمند با طرح‌های گلدار و اسلیمی، در پرده رنگین لاجوردی و نمادینی به نام لعاب، غرق معنا و تزیین و رمز شده است. کاشی با لطافت و شفافیت خود، ماده را شرافت معنا می‌بخشد و می‌تواند در نهایت به مدد نقش و خط و رنگ، عرفان نهفته در تفکر اسلامی و دینی را از مسطوره و پرده پنهان ماده خارج سازد و در منظر نگاه و فهم و دریافت بشری قرار دهد و معراج انسان را از ساحت زمین به ساحت آسمان میسر سازد (جدول شماره 2).

جدول شماره 2. ویژگی‌های مفهومی و بصری نقوش امامزاده عبدالله (ع) روستای آینه‌ورزان

شهرستان دماوند و طراحی پوشاک زنانه

امامزاده عبدالله (ع): تهران، شهرستان دماوند، بخش مرکزی، دهستان ابرشویه، 70 متری شرق تهران دماوند، سه راهی آسرد، دور برگردان دوم روستای آینه‌ورزان، خیابان امام خمینی (ره)، خیابان امامزاده عبدالله (ع)								
نقش								
								
عناصر بصری تشکیل دهنده: نقطه، خط، سطح								
ترکیب‌بندی	قالب نقش	روش تزیین	نوع مصالح	نوع نشانه	نوع نقش	نام نقش	رنگ	مکان نقش
افقی	مربع	میناکاری	کاشی	نمادین	هندسی	شمسه ایرانی	آبی لاجوردی، سفید	دیوار داخلی
کاربرد نقوش در طراحی پوشاک								

کارآفرینی و تقویت الگوهای پوشاک زنانه اسلامی - ایرانی با الهام از نقوش سنتی شهرستان دماوند

نقوش در طراحی کیف	نقوش در طراحی روسری	نقوش در طراحی مانتو
		

2. نقش ضریح امامزاده هاشم (ع) دماوند، گل ختایی

این نقش گیاهی از گل‌ها، غنچه، برگ و ساقه تشکیل شده است. تمامی گل و اجزای گل به سمت شکل حلزونی حرکت می‌کنند. در ساختار طراحی نقش از ترکیب‌بندی قرینه استفاده شده است و ترکیب‌بندی آن در کل ضریح عمودی است. مفردات ختایی چون برگ و ساقه و غنچه با وجود گل معنی می‌یابند و جملگی نشان و اشاره‌ای از گل هستند. گل به‌مثابه ثمر و آخرین جلوه تجلی محبوب، از منظر اهل نظر است. هنرمندانی سالک که مبدع نقوش تذهیب بوده‌اند، در مقام مجرد تجرید، همه‌چیز را جلوه کمال معبود دیده‌اند و از این‌رو، گل را در مقام کمال اشکال در هیئتی مجرد به کار گرفته‌اند. گل‌های مجرد تذهیب که از طریق اسلیمی همسو با گردش آن شکل می‌گیرند و در بین بندهای اسلیمی و عشقه‌های ختایی جلوه می‌کنند، همه نشان تجلیاتی هستند که گاه چون غنچه، فروبسته و پنهان و گاهی شکفته و عیان می‌شوند و در این تجلیات گونه‌گون و مجرد بر اهل راز در هر مرتبه‌ای اشاره‌ای دارند. گل همزاد نور است و سالکی که در طریق نور است می‌تواند همدم گل شود (قمری، 1392: 141-140). قاعده شکفتن گل نیز همچون ماه و خورشید بر «دایره» است؛ شکل مقدسی که کمال اشکال است گویی هر جا روایت نور می‌شود، در ظرفی دایره‌وار چون خورشید و ماه منتهی می‌شود. گل‌های ختایی مرتبه‌ای از ملکوت گل‌ها را به نمایش می‌گذارند؛ گرچه همچون جام هستی‌اش از نور پر شده است؛ از این‌رو، نمایش هستی نور در شکل خویش می‌نماید و تصویر و نشان نور می‌شود. قاعده ترسیم گل در وجوه مختلفش در تذهیب نیز بر دایره استوار است و از تلفیق و ترکیب دوایر، انواع گل‌های ختایی به شکل غنچه و گل کامل و با جلوه‌های مجرد ظاهر می‌شوند (جدول شماره 3).

جدول شماره 3. ویژگی های مفهومی و بصری نقوش امامزاده هاشم (ع) شهرستان دماوند و طراحی پوشاک زنانه

امامزاده هاشم (ع): استان تهران، شهرستان دماوند، بخش مرکزی، دهستان تارود، شهر دماوند، جاده هراز، کیلومتر 55 شمال شرق تهران								
نقش								
								
عناصر بصری تشکیل دهنده: خط، سطح								
ترکیب بندی	قالب	روش	نوع مصالح	نوع نشانه	نوع نقش	نام نقش	رنگ	مکان نقش
عمودی	مستطیل	مثبت کاری	چوب	نمادین	گیاهی	ختایی	قهوه ای	کناره های ضریح
کاربرد نقوش در طراحی پوشاک								
نقوش در طراحی کیفیت			نقوش در طراحی روسری			نقوش در طراحی مانتو		
								

3. نقش دیوار خارجی امامزاده هاشم (ع)، نقش معقلی

این کاشی کاری شامل کاشی هایی با ابعاد بسیار کوچک است که کنار هم قرار گرفته اند و به این نوع کاشی ها معقلی می گویند. در تهیه این کاشی از رنگ های آبی لاجوردی، آبی فیروزه ای، سیاه، سفید و خاکی استفاده شده است. تلفیق کاشی با آجر در نماسازی از انبساط و انقباض کاشی ها جلوگیری می کند. با این عمل پریدن و خردشدن لعاب کاشی به حداقل می رسد. انواع خطوط مستقیم در محورهای عمودی و افقی و گاه خطوط مورب با زاویه 45 درجه و شطرنجی از نقوشی هستند که




کارآفرینی و تقویت الگوهای پوشاک زنانه اسلامی - ایرانی با الهام از نقوش سنتی شهرستان دماوند

در کاشی‌کاری معقلی استفاده می‌شوند. کاشی معقلی به نوعی کاشی مزین به خطوط کوفی بنایی گفته می‌شود که برای تزئین سطوح مختلف در معماری سنتی استفاده می‌شود. کوفی بنایی (معقلی) نوعی کاربردی از خط کوفی است که در بناها و معماری‌ها جلوه‌گر شده است. نوع خط نیز کاربرد زیادی در کاشی‌کاری و آجرکاری دارد؛ به این خاطر که برش آن آسان‌تر است و مانند سایر خطوط، کنج و کنار و پیچ‌وتاب زیادی ندارد؛ به همین سبب نام خط بنایی را بر آن گذاشته‌اند. این خط به صورت‌های مختلف پدیدار شده است و به شکل آسان و متوسط و مشکل، دسته‌بندی می‌شود. البته می‌توان نام‌های منحصر، مربعی یا مستطیلی و متداخل نیز بر آن نهاد.

واژه معقلی با دو تلفظ به کار می‌رود: یکی مُعقلی که به تفکر و تعقلی که خطاط باید برای ترسیم این خط به کار ببندد اشاره می‌کند، و دیگری به صورت معقلی تلفظ می‌شود. معقل بر وزن محفل واژه‌ای است با ریشه فارسی به معنی دیوار، قلعه و پناهگاه بلند. واژه بنایی را نیز به دو شکل تلفظ می‌کنند که هر دو صحیح به نظر می‌رسد. یکی بنایی که این خط را منسوب به ابنیه و ساختمان‌ها می‌کند و دیگری بنایی که این خط را متسبب به معماران می‌کند که به احتمال زیاد طراحان این خط آنان بوده‌اند (جدول شماره 4).

جدول شماره 4. ویژگی‌های منهومی و بصری قوش امامزاده هاشم (ع) شهرستان دماوند و طراحی پوشاک زنانه

امامزاده هاشم (ع): استان تهران، شهرستان دماوند، بخش مرکزی، دهستان تارود، شهر دماوند، جاده هراز، کیلومتر 55 شمال شرق تهران								
نقش								
								
ترکیب‌بندی	قالب نقش	روش تزئین	نوع مصالح	نوع نشانه	نوع نقش	نام نقش	رنگ	مکان نقش
عمودی	مستطیل	کاشی‌کاری	کاشی	نمادین	هندسی	معقلی	رنگ‌های سنتی	دیوار خارجی

کاربرد نقوش در طراحی پوشاک		
نقوش در طراحی کیف	نقوش در طراحی روسری	نقوش در طراحی مانتو
		

4. نقش دیوار داخلی امامزاده میرمطهر (ع)، سربند اسلیمی

سربند اسلیمی نقشی است که برای اتصال، استحکام و پوشانیدن بندهای اسلیمی در نقطه آغاز نقطه انشعاب و نقطه تقارن به کار می‌رود. سربند شکلی از عناصر طبیعت است که با قرارگیری بر روی بند حلزونی، گردش اسلیمی را به وجود آورده است. همچنین دو بازوی هر اسلیمی از حالت و فرم بته‌جقه پیروی می‌کند که گاه با تلاقی دو بته‌جقه، طرح اسلیمی ایجاد می‌شود. در ترکیب‌بندی انواع نقوش اسلیمی و ختایی آغاز حرکت بیشتر با یک گل بزرگ و یا یک سربند محکم و استوار است و انتهای ساقه به غنچه یا برگ کوچک و تازه‌رسته‌ای ختم می‌شود. این امر می‌تواند یادآور یکی از مهم‌ترین نگرش‌های ما در زندگی باشد. گویی هنرمند مسلمان در تلاش است تا تفکر دینی خود را به گونه‌ای موزون و شاعرانه در طراحی خود بازگو کند؛ بنابراین گل بزرگ یا سربند می‌تواند نماد و سرچشمه آگاهی و استواری باشد (تام‌سن، 1386: 114). توازن، آرامش، لطافت، پویایی و هماهنگی ارزش‌هایی هستند که برای وحدت‌بخشیدن به اجزای مادی و معنوی موضوعی هنری، حیاتی محسوب می‌شوند (پورجعفر و موسوی‌لر، 1381: 185). ویژگی حرکت منحنی مارپیچ یا اسلیمی، نیل به وحدت و معنی رو به کمال است؛ پس حرکت از لوازم رسیدن به تعالی به شمار می‌رود و برای متعالی شدن باید به دنبال حقیقت بود (پورجعفر و موسوی‌لر، 1381: 185؛ جدول شماره 5).

جدول شماره ۵. ویژگی‌های مفهومی و بصری نقوش امامزاده میرمطهر (ع) محله قلعه کهنه شهر
آبسرد شهرستان دماوند و طراحی پوشاک زنانه

امامزاده میرمطهر (ع) (سید گتمیر): تهران، شهرستان دماوند، بخش مرکزی، دهستان جمع‌آبرود، شهر آبسرد، بلوار امام خمینی (ره)، خیابان امام حسین (ع)، کوچه توحید، محله قلعه کهنه								
نقش								
								
عناصر بصری تشکیل‌دهنده: خط، حجم								
ترکیب‌بندی	قالب نقش	روش تزئین	نوع مصالح	نوع نشانه	نوع نقش	نام نقش	رنگ	مکان نقش
افقی	لوزی	گچ‌بری	گچ	نمادین	گیاهی	اسلیمی	سفید	سقف
کاربرد نقوش در طراحی پوشاک								
نقوش در طراحی کیف			نقوش در طراحی روسری			نقوش در طراحی مانتو		
								

۵. نقش دیوار داخلی امامزادگان عبدالله خلیل‌الله (ع) و امامزاده میرمطهر (ع)، شش ضلعی




هر ضلع شکل شش‌ضلعی متساوی‌الاضلاع، مساوی با نصف قطر دایره‌ای است که آن را احاطه می‌کند. خود شش‌ضلعی به رنگ آبی فیروزه‌ای است و هریک از اضلاع آن از یک مستطیل سیاه و دو مثلث سفید تشکیل شده است. نقوش متأثر از اندیشه‌های مذهبی عموماً پایه هندسی و تجریدی دارند و به صورت رمزی - آن‌گونه که می‌توان از آن‌ها برداشت کرد - به مضامین مذهبی اشاره می‌کنند. عددی همانند شش در اشکال هندسی شش‌ضلعی و گل‌های شش‌پر، در امامزاده‌های دماوند و در تزیینات وابسته به بنا همچون کاشی‌ها به کار رفته است.

در کتاب «السمأ و العالم بحار» آمده است: «شکل شش گوش پهن ترین و جادارترین اشکال است زیرا از مربع گوشه های تنگی بیکاره می ماند و شکل لانه زنبور دراز و بلند است و گرد، و مربع را وانهاده تا گوشه هایش تهی نمانند و اگر ختنه گرد می ساخت، در بیرون آن ها رخنه هایی تهی می ماندند، زیرا چون دایره ها را گرد هم فراهم آری به هم نچسبند؛ با اینکه هیچ شکلی از اشکال گوشه دار جادارتر از گرد نباشد، و در فراهم کردن اشکال که بی رخنه باشند همان شکل مسدس است، و این خاصیت این شکل است» (علامه مجلسی، 1385: 172؛ جدول شماره 6).

جدول شماره 6. ویژگی های مفهومی و بصری نقوش امامزادگان عبدالله خلیل الله (ع) و امامزاده میرمطهر (ع) محله قلعه کهنه شهرستان دماوند و طراحی پوشاک زنانه

امامزاده میرمطهر (ع) (سید گنمیر): تهران، شهرستان دماوند، بخش مرکزی، دهستان جمع آبرود، شهر آبرود، خیابان امام حسین (ع)، کوچه توحید، محله قلعه کهنه								
تهران، شهرستان دماوند، بخش مرکزی، دهستان تارود، شهر دماوند، محله درویش، میدان 17 شهرپور، جنب مدرسه راهنمایی درویشیان								
نقش								
								
عناصر بصری تشکیل دهنده: نقطه، خط، سطح								
ترکیب بندی	قالب نقش	روش تزیین	نوع مصالح	نوع نشانه	نوع نقش	نام نقش	رنگ	مکان نقش
افقی	دایره	کاشی کاری	کاشی	نمادین	هندسی	شش ضلعی	فیروزه ای، سفید، سیاه	دیوار داخلی
کاربرد نقوش در طراحی پوشاک								

کارآفرینی و تقویت الگوهای پوشاک زنانه اسلامی - ایرانی با الهام از نقوش سنتی شهرستان دماوند

نقوش در طراحی ماتنو	نقوش در طراحی روسری	نقوش در طراحی کیف
		

6. برگزاری محل نمایش لباس در ایران

در تیر ماه سال 1393، کارگروه ساماندهی مُد و لباس اسلامی ایران با هدف الگوسازی و ترویج پوشش مناسب، سه مرکز «مدینو»، «ویولت» و «به‌پوشی» را برای برگزاری نمایش زنده لباس‌های ایرانی و اسلامی معرفی کرد. نمایش لباس در تعدادی از مرکز واجد شرایط که شناسایی شده است، برگزار می‌شود. با توجه به مطالب گفته‌شده و با توجه به اینکه امکان برگزاری نمایش‌های زنده فراهم شده است، اما هنوز هم مکانی که صرفاً مختص این نمایش‌ها باشد احداث نشده است (کریمی و رایان‌پور، 1396: 111).

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های پژوهش، در جهت پاسخ به پرسش‌های آن به ترتیب به شرح این مطالب پرداخته شده است. در قسمت نخست و در زمینه اهمیت نقوش و جایگاه آن در طراحی پوشاک زنانه در روند شکل‌گیری هنر اسلامی ایران، باید گفت که نقوش سنتی معماری مذهبی، گنجینه‌هایی غنی از نقوش بیانگر مفاهیم والای ساده‌شده در قالب هنرهای تجسمی هستند که در طول دوره‌های تاریخی تکوین یافته و به یادگار مانده‌اند. بازیافت و بازسازی دوباره این گنجینه‌ها ما را در شناخت هرچه بیشتر اصول و مبانی فرهنگ و سنت جامعه یاری می‌رساند. ازسوی دیگر، نگاه موشکافانه یک طراح به این نقوش می‌تواند بیانگر مهارت و تبحر هنرمندان ایرانی در ارتباطات بصری طی قرون گذشته باشد. گستردگی نقوش تاریخی ایرانی به اندازه‌ای است که به راحتی می‌توان از آن‌ها برای انتقال مفاهیم فرهنگی و علمی مدرن سود جست و از تأثیرات ویرانگر نفوذ نمادهای بیگانه بر پیکر

فرهنگ خودی جلوگیری کرد. انجام این وظیفه نیز تنها بر عهده اهالی هنر نیست و لازم است زمینه‌های استقبال از فرهنگ خودی توسط مدیران جامعه ایجاد شده و مشوق‌هایی برای کاربرد نشانه‌های فرهنگی داخلی در نظر گرفته شوند تا رنج کوشندگان این وادی، بی‌ثمر نماند.

در زمینه تقویت الگوهای پوشاک زنانه، با کارآفرینی و بومی‌سازی زمینه‌های تحقیقاتی مناسب، می‌توان ایجاد اشتغال کرد، به طوری که با آموزش عالی در مقاطع تحصیلی، گروهی طرح و ایده نو ارائه می‌دهند و گروه بعدی آن ایده‌ها را سامان‌دهی می‌کنند و گروه دیگر آن را به اجرا می‌رسانند و در نهایت گروه آخر با تبلیغات نو و بازاریابی اصولی، تولیدات را به بازار جهانی معرفی می‌کنند.

در زمینه ویژگی‌های مفهومی، بصری و نمادین نقوش سنتی امام‌زاده‌های شهرستان دماوند باید گفت این موضوع، طرحی کلی و مقدماتی جهت بازکردن مسیری برای احیای سنت‌های اسلامی - ایرانی و استفاده از زیبایی‌های هنر بومی بر اساس باورها، ارزش‌ها، اسطوره‌های این سرزمین و نیز توجه به کارکردهای لباس سنتی است. بر این اساس، باید این نکته را مورد توجه قرار دهیم که لباس ایرانی، بر مبنای اصول سایر هنرها و به‌ویژه هنر معماری ایرانی طراحی شده است و بسیاری از ویژگی‌های معماری در لباس نیز لحاظ شده است، اما لباس زنانه تلفیقی از کارکرد زیباشناسانه و رمزپردازانه است. ساختار و تزیینات این لباس زیبایی و پوشیدگی مطلوب فرهنگ ایرانی - اسلامی را تأمین می‌کند و درعین حال از قابلیت‌های کاربردی آن نیز غفلت نشده است.

با استفاده از منابع موجود و به‌کارگیری استعدادهای نهفته در کشور که اشتغال‌زایی و کاهش معضل بیکاری را نیز موجب می‌شود، علاوه بر کمک شایان به اقتصاد کشور، می‌توان از نابودی صنعت پوشاک جلوگیری کرد. این نکته به‌وضوح مشاهده می‌شود که پوشش افراد جوامع در هر دوره، تعامل انکارناپذیری با دیگر هنرها و فنون و شرایط گوناگون حاکم بر جامعه داشته و لباس به‌عنوان فرهنگ و هنر ملت‌ها نیازمند توجه و عنایت کافی است. همچنین نباید لزوم ایجاد زمینه‌های لازم برای به‌نمایش‌گذاشتن پوشاک طراحی شده توسط طراحان داخلی فراموش شود. شهرستان دماوند نیازمند مکان و فضایی مناسب برای نمایش لباس است که طراحی و ساخت مرکز طراحی و نمایش لباس به‌عنوان بستری در جهت نیل به اهداف بیان‌شده، پیشنهاد می‌شود.

فهرست منابع

کتاب

- اباذری، مانا؛ طیبی، حبیب‌الله (1396)، «مطالعه تطبیقی پوشاک بانوان قاجار قبل و بعد از سفر ناصرالدین‌شاه به فرنگ (مطالعه موردی: لباس سنتی و لباس تجدد بانوان)»، دوفصلنامه علمی - ترویجی پژوهش هنر، سال 7، شماره 13، صص 15-30.
- بابایی، پروین (1396)، «فارغ از اندیشه نام: نگاهی به کتاب شناخت پوشاک ایرانی زنان: زیبایی و کارکرد»، نقد کتاب هنر، شماره 13 و 14، صص 51-58.
- بابایی، پروین؛ اکبری، فاطمه (1393)، «بررسی مبانی نظری طراحی مد لباس زنانه در الگوی ایرانی - اسلامی»، نقد کتاب هنر، شماره 1 و 2، صص 241-258.
- پایدارفرد، آرزو؛ نامورمطلق، بهمن؛ محجوبی، فاطمه (1394)، «طراحی لباس ملی با الهام از پوشاک سنتی مردم خراسان جنوبی»، مطالعات ملی، شماره 64، صص 133-150.
- پورجعفر، محمدرضا؛ موسوی‌لر، اشرف (1381)، «بررسی ویژگی‌های حرکت دورانی ماریچ، اسلیمی نماد تقدس، وحدت و زیبایی»، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء، سال 12، شماره 43، صص 184-207.
- پورسعید، سید مسعود؛ عاشوری، جواد (1393)، «تدوین مدلی برای گزینش کارکنان بر مبنای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دوره 6، شماره 3، صص 1-25.
- تام‌سن، منصور (1391)، کارگاه طراحی نقوش سنتی (1)، تهران: شرکت کتاب‌های درسی ایران، چاپ دوازدهم.
- جمشیدی، مهدی (1396)، «معیارهای سیاست فرهنگی عادلانه در اسلام»، دوفصلنامه الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، شماره 10، صص 45-65.
- خاکباز الوندیان، الهه؛ مجید علمی (1391)، «آرایه‌های تزئینی بقعه سید رکن‌الدین (مدرسه رکنیه) یزد، شاهکار هنر و معماری مذهبی دوره آل مظفر»، دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات هنر اسلامی، شماره 17، صص 45-60.
- دهقانیان، حمید؛ خیری، حسن (1393)، «بررسی الگوی پوشش جوانان شهر یاسوج»، فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی، سال 5، شماره 4، صص 45-76.
- شایسته‌فر، مهناز (1388)، «زیبایی و تقدس در بناهای مذهبی ایران اسلامی»، کتاب ماه هنر، شماره 137، صص 22-29.

طالبی، کامبیز؛ عبدلی محمدآبادی، طیبه (1392)، «شناسایی ابعاد رشد بنگاه‌های کوچک و متوسط تولیدی پوشاک با مالکیت کارآفرینان زن»، توسعه کارآفرینی، دوره 6، شماره 2، صص 49-57.

عبدالملکی، حجت‌اله (1391)، «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت منطقه‌ای (مقدمه‌ای بر مفهوم، فرایند و چهارچوب برنامه‌ریزی)»، دوفصلنامه علمی - تخصصی مطالعات اقتصاد اسلامی، سال 4، شماره 2، صص 21-51.

قاسمی، رضا؛ آذین، احمد؛ جعفری‌نژاد، مسعود (1397)، «جایگاه منافع ملی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، دوفصلنامه الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی، سال 6، شماره 16، صص 10-31.

قاسمی‌نور، زهرا (1395)، «نقش کارآفرینی در ارائه الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی با محوریت بیانات مقام معظم رهبری»، دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت.

قمری، فاطمه (1392)، نور و نقش، تهران: پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.

کریمی، باقر؛ رایان‌پور، مهسا (1396)، «بررسی اهمیت وجود خانه لباس در فرهنگ ایرانی در شهر شیراز»، نخبگان و مهندسی، شماره 8، صص 108-117.

کمندلو، حسین؛ احمدپناه، سید ابوتراب (1394)، «سیر تحول نقش پرنده شکارگر در هنرهای تزئینی دوره صفوی»، دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات هنر اسلامی، شماره 22، صص 55-70.

نوری، علی‌رضا (1381)، «معیارهای اسلامی پوشش زنان و الگوی مصرف آن»، پژوهشنامه حقوق اسلامی، شماره 8 و 9، صص 122-129.

نیستانی، جواد؛ علیی، میثم (1392)، «بررسی کتیبه‌های صندوق‌های برخی از مقابر ناحیه لواسانات و رودبار قصران»، دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات هنر اسلامی، سال 9، شماره 18، صص 47-60.

یاسینی، سیده راضیه (1395)، «پوشاک سنتی زنان در جغرافیای فرهنگی ایران»، فصلنامه فرهنگ، هنر و ارتباطات، سال هفتم، شماره 33، صص 54-78.

یوزباشی، عطیه؛ امامی‌فر، سید نظام‌الدین (1395)، «تزیینات وابسته به معماری امام‌زاده‌های شهرستان دماوند استان تهران»، نشریه هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی، دوره 21، شماره 3، صص 41-52.

یوزباشی، عطیه (1394)، «نشانه‌شناسی نقوش تصویری امام‌زاده‌های شهرستان دماوند استان تهران»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد ارتباط تصویری، دانشکده هنر دانشگاه شاهد.

- Dalu Jones, (1978), *The Elements of Decoration: Surface, Pattern and Light*, pp. 161-163.
- Youzbashi, Atieh & Eghbali, Parviz, (2016), "Plant pattern semiology of Damavand city, Tehran province", *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, Special Issue, pp. 1011-1028.
- Youzbashi, Atieh & Emamifar, Seyds Nezam oldin far, (2016), "Survey of islamic art in the holy shrine of Ghasem (AS) ureh in the Damavand city of Tehran province", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC* August 2016 Special Edition, pp. 1009-1020.

ریکویزی

رسد

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رسال جامع علوم انسانی

ریپورت